

EGY MAGYAR NACIONALISTA LIBERÁLIS VÍZIÓJA

*(Gábor Vermes: István Tisza
The Liberal Vision and Conser-
vative Statecraft of a Magyar
Nationalist. Columbia Univer-
sity Press New York, 1985, pp.
627)*

Mindig izgalmas feladatot jelent a törté-
nész számára, ha egy történelmi személyi-
ség portréján keresztül kívánja megrajzolni
egy adott korszak politikai és ideológiai ké-
pét. Különösen akkor mondható el ez, ha a
szerző a magyar történelemnek egy olyan
összetett, ellentmondásokkal terhes korszak-
át választja, mint a századvég-századelő
dualizmusa. A próbálkozás mindazonáltal
csak akkor járhat sikerrel, ha a kutató az
által rekonstruált történelmi valóság feltárá-
sába olvasóját is bevonja, illetve segíti őt a
következtetések levonásában. Már előljáró-
ban megállapítjuk, hogy Vermes Gábor
könyve megfelel a fenti elvárásnak azáltal,
hogy felszínre hozza a Tisza István nevéhez
fűződő korszak alapvető meghatározó jel-
lemvonásait, láttatva ezzel a mélyebb össze-
függéseket is. A kötet tehát bármennyire is
az államférfi személyiségének, politikai esz-
merendszerének a részletes rejtjét ígéri, egy-
ben a Monarchia magyarországi felében zaj-
ló politikai élet eseményeit, azok mozgató-
rugóit tárja eléünk és mindezt - természetesen
- Tisza István alakja köré szervezve teszi.

Azok a feltételek, amelyek között Tiszá-
nak ki kellett alakítania politikai eszmerend-
szerét és amelyek között a kor politikai küz-
delmei zajlottak, nyilvánvalóan magukban
hordozták a fennálló rendszer jellemzőit,
belső ellentmondásait.

A korszak legfőbb ellentmondását an-
nak - bár ezt a szerző így nem mondja ki -
egyfajta kettős konzervativizmusa fejezte ki.
A konzervativizmus Magyarországon ezi-
dőtájt ugyanis - eszmetörténeti értelemben -
nem csupán a hagyományos értékekhez,
osztálystruktúrához és bizonyos értelemben
a gazdasági rendszerhez való ragaszkodást
foglalta magában, hanem - érték kategória-
ként - a klasszikus liberalizmus magyaror-
szági eszméihez való erős kötődést is. A kor
politikusi továbbra is változatlan meggyő-
ződéssel vélték maguknak tudni a liberális

örökséget, és sokan úgy gondolták, hogy
annak fő értékeit - a szilárd alkotmányossá-
got, a társadalmi osztályok közötti érdek-
azonosságot, amely kiterjed a nemzetiségek-
re is - sikerült csorbitatlanul megőrizniük.
Az is megfigyelhető - amint azt a szerző az
időszak egyik döntő ismérveként jelöli meg
-, hogy a liberalizmus és a konzervativizmus
közötti határvonal egyre inkább elmosódott,
és elsősorban a politika gyakorlata határozta
meg, hogy melyikük kerüljön előtérbe.

Tisza politikájában két, egymással foko-
zatosan ellentétbe kerülő elv kapott kitün-
tetett szerepet. Az egyik a magyar érdekek
védelme a Monarchia belül, a másik pedig
az Ausztriához fűződő viszony fenntartása
volt. Ez az elképzelése abból az alapelvből
következett - amit a kiegyezést létrehozó
magyar vezetők is fő szempontnak tekintet-
tek annak idején -, hogy bár ő egy független
magyar államot látna szívesen, de a külső
fenyegetettség miatt a Magyar Királyságnak
szüksége van Ausztriára. Ezért - és ezt vált
legfőbb életcéljává - a megárság fennmara-
dása érdekében mindenáron fenn kell tartani
a kiegyezés rendszerét és szembe kell
szállni minden olyan törekvéssel, amely - ha
áttételesen is, de - megrendítheti azt. Ez a
veszély Tisza számára leginkább az alábbi
kérdésekkel kapcsolatban jelentkezett: a két
országfél viszonya, a nemzetiségi kérdés, a
magyar társadalmi hierarchia, az uralkodó
osztályon belüli (gazdasági, vallási) ellenté-
tek problémája. Az ezek megoldásáról foly-
tafótt viták során alakult ki a Tisza-féle tak-
tika: az érdemi reformok megelőzése céljá-
ból vagy kisebb reformokkal - valójában en-
gedményekkel - igyekezett leszerelni az el-
lentéket vagy pedig, ha elég erősnek érezte
magát, gyakran a liberális parlamentariz-
mus hagyományaival merőben ellenkező
módszerekkel vette elejét a nagyobb bajnak.

Tisza politikai pályájának alakulásában,
politikai elveinek megfogalmazásában igen
nagy szerep jutott személyes tulajdonságai-
nak, jellemének, amely mindenekelelt a csa-
ládi környezet, azon túl pedig apja hatására
formálódott. A kálmínista értékrendezésben való
kötődése, kálmínista szellemű neveltetéséből
fakadó fegyelme, hatalmas munkabírása,
következetessége az általa képviselt esz-
mékkel kapcsolatban és küldetésstudata,
amely számára annyi energiát biztosított, de

amely egyben tragédiájához is nagymértékben hozzájárult, alapozták meg a körülötte már korán kialakított mítoszt. Ugyanakkor ezekből vezethető le az a tulajdonsága is, hogy az általa helyesnek gondolt nézeteiben semmiféle nyomás sem tudta alapvetően megingatni. Társadalomszemléletébe nem fért bele az ország felgyorsuló modernizációjából fakadó farsadalmi konfliktusok - mint például a parasztság szegény rétegeinek problémája - mélyebb megértése. (Ne feledjük azonban, hogy az empirikus társadalomkutatás alapozásának a szakasza tart még ekkor a fejlett Nyugaton is.) Tisza úgy vélte, hogy az agrárproletárok nyomora egyedül az alkoholizmus és a munkakerülés következménye. Erről pedig kizárólag ők tehetnek, hiszen egy szabad államban szabadon rendelkezhetnek sorsukkal. Az agrármozgalmakat az általa feltételezett nemzeti egységre nézve tartotta veszélyesnek. A parasztság ugyanis Tisza szemében nem jelentett önálló politikai erőt, uraikhoz patriarchális viszony fűzte őket, akik ellen a közejük férközött agitátorok lázíthatták fel őket.

A munkásság gondjairól, amely Magyarország Tisza által nagy csodálattal és lelkesedéssel figyelt iparosodásával párhuzamosan kezdett az egyik, a társadalmi stabilitást fenyegető tényezővé válni, már differenciáltabb volt a véleménye. Mégis úgy vélte, hogy elégedetlenségüket nem politikai jogok adományozásával kell leszerelni, hanem azzal, hogy a munkaadók vállalják olyan jóléti intézkedések bevezetését, amelyek enyhítik a tőke-munka ellentétet. Mind ezt azonban egyéni kezdeményezésektől várta, nem pedig német mintára, az „állam-szocializmus” bevezetésétől.

A hazai nemzetiségekről vallott elképzeléseiben továbbra is a hagyományos magyar liberális eszmék vezérelték, alárendelve azokat a magyar nacionalizmus érdekeinek: a nemzetiségek a politikailag egységes magyar nemzetállam honpolgárai, akiknek kultúráját és nyelvét tiszteletben kell tartani. Renitenskedő vezetőiket viszont szigorúan meg kell büntetni, ha az uralkodó magyar nemzet ellen hangolják őket. Az erősebb és gyengébb nemzetek közötti ellentétet nem lehet elkerülni, mivel az erősebb - Tisza szerint jogosan - meg akarja őrizni kiváltságait.

A magyar politikai élet alapkérdését Tisza az önálló magyar parlamentben látta. Ez állt gondolkodásának középpontjában. Az

Ausztriától való különállás egyik legfőbb biztosítékának, a „szabadság templomának” tekintette, melynek működését nem tehetséges lehetetlenné az obstrukciós politika. Ez ugyanis a Monarchia, így Magyarország létét is fenyegeti. Mivel azonban Tisza a kiegyezési konstrukciót is támadó ellenzékben látta a nemzeti egység egyik bomlasztó elemét, semmiféle eszköztől sem riadt vissza, hogy meggátolja annak akaratának érvényre jutását a parlamentben vagy a választásokon. Ebben az ellentmondásban rejtett szűklátókörűségének legfőbb oka, hiszen rendíthetetlenül ragaszkodott ahhoz a parlamentarizmushoz, amelyet a nemzet érdekében ő maga próbált parlamenten kívüli erőszakos eszközökkel megzabolázní. Politikai pályája, amely rövid megszakításoktól eltekintve parlamenti csatározások közepette húzódott, így kudarcokkal és átmeneti jellegű győzelmekkel volt vegyes.

Tisza a háború kitörését kezdetben nem fogadta a Monarchia legtöbb vezetőjéhez hasonló lelkesedéssel, ám mivel koncepciójába illeszkedett a háborúnak a látszólagos nemzeti egységre gyakoroltó hatása, elfogadta az elkerülhetetlent. A háború teremtette rendkívüli helyzet megnövelte Tisza kezdeményező és irányító szerepét, és teljes erővel belevetette magát a diplomáciába, a katonai, gazdasági szervezésbe és újfent kipróbálhatta teherbíró képességét. Eközben azonban egyre inkább elszigetelődött politikai szövetségeseitől is. Továbbra sem volt képes lemondani az ország stabilitásának víziójáról, és mindenáron el akarta kerülni, hogy a kialakult rendkívüli helyzetben az általa elképzelt társadalmi érdekezésonosság bomlásának folyamata felgyorsuljon: a szavazati jog kiterjesztése szerinte éppúgy a háború elvesztését eredményezte volna, mint a vereség a harcsteren. A háborús erőfeszítésekhez nem kapcsolódó reformokat egyértelműen elutasította, azzal, hogy azokat a háború utáni periódusban kell megvalósítani. Vermes szerint a háborús vereség beismerése jelentette azt a pillanatot Tisza számára, amikor kénytelen volt szembenézni a valós helyzettel, a Monarchia kudarca pedig egyben Tisza István egész politikájának, elveinek a kudarca is volt. Ezt felismerve, a politikust már megváltásként érte a halál, amely „megszabadította őt az elkerülhetetlen fiasók következményeinek az elviselésétől.”

A szerző értékelése szerint Tisza a magyar nemzet megmentése érdekében kezdettől fogva egy erős magyar állam megteremtésén fáradozott, amit az arisztokrácia-dzsentrí szövettségre kívánt alapozni. Ragaszkodott az apja által kidolgozott modellhez, a körülmények azonban közben megváltoztak, bonyolultabbá váltak. Azokat az elemeket pedig, amelyek nem illettek bele az általa kialakított képbe, rendellenesnek minősítette és nem tulajdonított nekik különösebb jelentőséget. Az ellenzékhez való viszonyában is az a gondolat vezette, hogy az övétől eltérő nézetek irracionálisból, személyes érdekből, vagy egyszerűen csak a mindenáron feszültséget kelteni akarók izgágaságából táplálkoznak.

Tisza István ellentmondásos, valódi sikerekben kevésbé bővelkedő politikai pályájának elemzése, értékelése csak kora jellemvonásainak egyidejű figyelembevételével végezhető el. Ezt a szempontot - véleményünk szerint - Vermes Gábor maradéktalanul szem előtt tartotta. Abban a rendszerben, amely már létrejöttkor magában hordozta megszűnésének lehetséges előidézőit, az államférfinak, ha a felszínen akart maradni, természetesen igazodnia kellett annak szabályaihoz, működésének törvényszerűségeihez. Más kérdés, hogy mennyiben volt képesek és hajlandó magát a rendszer elemeit megváltoztatva, a lehetőségeket kihasználva leküzdeni azok determináló erejét. Ezt a problémát veti fel Vermes Gábor könyve és segíti az olvasót, hogy eljusson annak megoldáshoz.

Vajda Zoltán